

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.4\(36\).2019.190189](https://doi.org/10.18371/fp.4(36).2019.190189)

УДК 336.74

ВАЛЮТНИЙ НАГЛЯД В УКРАЇНІ НА ОСНОВІ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ

БАКШЕЄВА Ольга Анатоліївна*аспірант, ДВНЗ “Університет банківської справи”*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6825-0837>e-mail: Olha.Baksheieva@gmail.com

Анотація. У статті досліджуються питання щодо змісту, механізму, нових підходів у ризик-орієнтованому валютному нагляді, ролі Національного банку України як головного органу валютного нагляду, а також агентів валютного нагляду, відповідальності за порушення вимог валютного законодавства. Автором висвітлено особливості ризик-орієнтованого валютного нагляду, який був створений в Україні з 07 лютого 2019 року, а також його ключові відмінності від валютного контролю, який працював з 1993 року. Проаналізовані нові заходи впливу з боку Національного банку України, зокрема, граничні розміри штрафів за порушення установами вимог валютного законодавства.

Ключові слова: валютний контроль, валютний нагляд, ризик-орієнтований підхід, Національний банк України, банки, небанківські фінансові установи, оператори поштового зв'язку.

Постановка проблеми. З 1993 року в Україні була створена модель валютного контролю, яка була побудована на тотальному адміністративному контролі валютних операцій за принципом «заборонено все, що прямо не дозволено законодавством». Під валютний контроль підпадали всі без

Аннотація. В статье исследуются вопросы содержания, механизма новых подходов в риск-ориентированном валютном надзоре, роли Национального банка Украины как главного органа валютного надзора, а также агентов валютного надзора, ответственности за нарушение требований валютного законодательства. Автором рассмотрены особенности риск-ориентированного валютного надзора, который был создан в Украине с 7 февраля 2019, а также его ключевые отличия от валютного контроля, который работал с 1993 года. Проанализированы новые меры воздействия со стороны Национального банка Украины, в частности, предельные размеры штрафов за нарушение учреждениями требований валютного законодательства.

Ключевые слова: валютный контроль, валютный надзор, риск-ориентированный подход, Национальный банк Украины, банки, небанковские финансовые учреждения, операторы почтовой связи.

виключення валютні операції як ті, що здійснювалися пересічними громадянами для власних потреб на незначні суми, так і ті, що проводились реальним бізнесом цілком прозоро та відкрито. Безліч адміністративних перепон та обмежень уповільнювали розвиток зовнішньоекономічних, інве-

стиційних зв'язків, можливість розширення кордонів для ведення бізнесу, а в деяких випадках створювали практичну неможливість проведення певних валютних операцій, які не входили в рамки створених обмежень. Відповідальність за порушення валютного законодавства не була варіативною, не залежала від певних причин та умов вчинених порушень, їх характеру та кількості, що могло б дозволити Національному банку України, як головному органу валютного контролю, враховувати принцип адекватності при виборі міри відповідальності за порушення валютного законодавства. Така відповідальність в деяких випадках могла дорівнювати 100% суми незаконної валютної операції, а в деяких випадках дорівнювати 125% від суми незаконної валютної операції. Новий політичний курс України продемонстрував і нові підходи в багатьох сферах регулювання, в тому числі і валютного регулювання та контролю, який наразі спрямовується в напрямку поступової валютної лібералізації, заміни тотального валютного контролю ризик-орієнтованим валютним наглядом, кінцевою метою чого є зняття всіх валютних обмежень.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Питання трансформації валютного контролю неодноразово розглядалось в роботах з тематики валютного контролю, оскільки цей процес здійснюється в Україні на постійній основі починаючи з часів запровадження Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю».

Необхідно відмітити праці таких науковців, як О. В. Боришкевич [1, с. 24], С. В. Науменкова та В. І. Міщенко [2, с. 43], О. В. Дзюблюк [3, с. 399], О. І. Бутук [4, с. 118]. Питання діяльності Національного банку України як головного органу валютного контролю та реформування валютного контролю були досліджені в працях Г. В. Веріги [5, с. 137-190]. Формування системи валютного контролю досліджувалося в працях С. Я. Боринця [6, с. 280].

Серед досліджень питань державного фінансового контролю слід відзначити праці таких науковців, як О. А. Шевчук [7, с. 9 - 45], І. Іванова [8, с. 7 - 144], А. М. Лобенко [9, с. 6 - 39].

Стосовно праць зарубіжних вчених з правового регулювання валютних відносин, то необхідно виділити роботи М. М. Артѣмова (щодо питань валютного контролю), О. М. Козиріна, Г. А. Тосуняна, О. В. Ємеліна та ін. роботи з фінансового права в цілому та банківського права, таких дослідників, як О. А. Костюченко, О. О. Качан, О. М. Олійник, І. Б. Завірюха, О. П. Орлюк, Ю. В. Ващенко та інших.

Питання трансформації валютного нагляду, використання нових ризик-орієнтованих підходів в його здійсненні висвітлюються Національним банком України на сторінках офіційного Інтернет-представництва Національного банку України.

Метою статті є висвітлення змісту, підходів, мети ризик-орієнтованого валютного нагляду, який був створений в Україні з 07 лютого 2019 року, його ключових відмінностей від валютного контролю, який працював з 1993 року. Стара система валютного контролю, яка працювала на основі

Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» [13] та нормативно-правових актів, прийнятих у відповідності з цим Декретом, не відповідає сучасному напрямку України на шляху запровадження євроінтеграційних процесів в державі, імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, зокрема впровадження принципів регулювання руху капіталу Європейського Союзу (за Директивою Ради ЄС від 24.06.1988 № 88/361/ЄС).

Нова система ризик-орієнтованого валютного нагляду радикально змінила побудовану в країні систему валютного контролю окресливши чіткі зони уваги для уповноважених установ (агентів валютного нагляду – банків, небанківських фінансових установ, операторів поштового зв'язку, які отримали ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій) при здійсненні ними валютного нагляду за валютними операціями своїх клієнтів. Для Національного банку України новий ризик-орієнтований валютний нагляд є прозорим, гнучким у всіх питаннях валютного нагляду за уповноваженими установами в порівнянні із старим тотальним валютним контролем за всіма без виключення валютними операціями.

Новий валютний нагляд має на меті забезпечення стабільності функціонування валютного ринку в Україні, вчасного та ефективного реагування з

боку держави на ознаки кризи і запобігання її розгортанню незалежно від її природи, відповідно до кращих практик центральних банків світу, створення умов для безпечного ведення бізнесу і спрощеного та прозорого проведення валютних операцій пересічними громадянами, залучення іноземних інвесторів в країну.

Виклад основного матеріалу. З 7 лютого 2019 року відповідно до Закону України «Про валюту і валютні операції» запрацювала нова система валютного нагляду, яка базується на ризик-орієнтованому підході. На виконання вимог Закону України «Про валюту і валютні операції» [10] Національний банк України затвердив і оприлюднив всі нормативно-правові акти, які є основою валютного регулювання та валютного нагляду в країні. На заміну 158 старих нормативно-правових актів Національного банку України, які врегульовували систему валютних відносин прийшла нова модель валютного регулювання та нагляду, яка складається з 7 основних нормативно-правових актів Національного банку України в цій сфері.

В основі нової моделі валютного нагляду лежить ризик-орієнтований підхід. Ризик-орієнтований підхід стосується як банків, небанківських фінансових установ, операторів поштового зв'язку, які отримали ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій (уповноважені установи, які є агентами валютного нагляду), так і безпосередньо Національного банку України (орган валютного нагляду). Замість тотального валютного контролю за усіма опе-

раціями запроваджується кардинально новий підхід, який будується на принципі: «менше ризиків – менше уваги, більше ризиків – більше уваги».

Цей принцип втілюється у здійсненні валютного нагляду як з боку уповноважених установ, так і з боку безпосередньо Національного банку України при виконанні ним наглядових функцій шляхом здійснення перевірок щодо дотримання вимог валютного законодавства і застосування до уповноважених установ заходів впливу за порушення вимог валютного законодавства за результатом таких перевірок [11].

Новий валютний нагляд – це система заходів, спрямованих на забезпечення дотримання суб'єктами валютних операцій і уповноваженими установами валютного законодавства. Це діяльність органів валютного нагляду та агентів валютного нагляду метою якої є встановлення відповідності здійснюваних валютних операцій валютному законодавству з урахуванням ризик-орієнтованого підходу. Такий валютний нагляд здійснюється без втручання у відповідні валютні операції та діяльність суб'єктів таких операцій, крім випадків запобігання агентами валютного нагляду проведенню валютних операцій, що не відповідають вимогам валютного законодавства.

Органами валютного нагляду є Національний банк України та центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову і митну політику. Національний банк України здійснює валютний нагляд за уповноваженими установами [10]. Уповноважені установи як агенти валютного

нагляду здійснюють безпосередній нагляд за виконанням вимог валютного законодавства резидентами (крім інших уповноважених установ) та нерезидентами, що здійснюють валютні операції через ці уповноважені установи.

Ризик-орієнтована система валютного нагляду уповноваженими установами за клієнтськими операціями дозволить послабити валютний нагляд і вимагати мінімум документів щодо більшості операцій громадян і юридичних осіб, які не мають ознак сумнівних операцій, тобто таких валютних операцій, характер або наслідки проведення яких дають підстави вважати, що вони можуть бути пов'язані з уникненням та/або невиконанням вимог та обмежень, передбачених законодавством України (незбігання обсягів операцій з обсягами звичайної ділової активності, невідповідність суті операції змісту діяльності клієнта, використання в розрахунках компаній оболонки тощо).

Виводяться з під валютного нагляду дрібні операції на суму, що є меншою за розмір, установлений для фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу згідно із законодавством у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму чи фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (до 150 тис. гривень), за виключенням операцій, які мають ознаки дроблення (тобто в результаті проведення яких має місце штучне ділення загальної суми валютної операції, яка підлягає аналізу та перевірці з боку агента ва-

лютного нагляду). При цьому операції дроблення мають передбачати одночасну наявність таких ознак:

- валютні операції здійснюються однією особою;

- валютні операції пов'язані між собою одними контрагентами, підставами (договором, контрактом, угодою, іншим документом, що застосовується в міжнародній практиці та може уважатися договором), призначенням валютної операції;

- кожна валютна операція здійснюється на суму, що є меншою, ніж розмір (в еквіваленті за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установлений Національним банком на дату здійснення операції), установлений для фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу згідно із законодавством у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму чи фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (далі - незначна сума валютної операції);

- валютні операції здійснюються не менше, ніж три рази на календарний тиждень та/або десять разів на календарний місяць;

- загальна сума валютних операцій за календарний тиждень перевищує двократний розмір та/або за календарний місяць - восьмикратний розмір (в еквіваленті за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установлений Національним банком на дату здійснення операції), установлений для фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу згідно із законодавством

у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму чи фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

- інші ознаки дроблення валютних операцій, які установлені на власний розсуд уповноваженої установи - агента валютного нагляду.

Такий підхід у валютному надзгоді з боку уповноважених установ дозволить, з одного боку, спростити проведення прозорих валютних операцій населенням та бізнесом, а з іншого боку - приділити більш детальну увагу сумнівним операціям з метою попередження порушення валютного законодавства.

З боку Національного банку України, як органу валютного нагляду, валютний надгляд здійснюється шляхом[10, 12]:

- видачі, переоформлення, зупинення, поновлення, відкликання (анулювання) ліцензій на здійснення валютних операцій, здійснення валютного нагляду відповідно до Закону України «Про валюту і валютні операції»;

- застосування за порушення вимог валютного законодавства заходів впливу до уповноважених установ.

Національний банк України проводить виїзні та невиїзні перевірки банків та їх відокремлених підрозділів, небанківських фінансових установ, їх відокремлених підрозділів і структурних одиниць цих підрозділів, а також операторів поштового зв'язку, які отримали ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій, з питань дотримання ними вимог валютного законодавства України, а також пунктів обміну іно-

земної валюти цих банків, небанківських фінансових установ, операторів поштового зв'язку. Ризик-орієнтований підхід буде основою для визначення переліку питань таких перевірок. Лише у разі наявності у фахівців Національного банку України, які здійснюють перевірки щодо дотримання вимог валютного законодавства, сумнівів щодо здійснених операцій уповноважені установи будуть надавати підтвердження, зокрема документальні, що сутність таких операцій є прозорою та зрозумілою, і вони не пов'язані з уникненням вимог, встановлених валютним чи санкційним законодавством, законодавством у сфері фінансового моніторингу або запровадженими Національним банком України заходами захисту.

Ризик-орієнтований підхід, зокрема, буде впроваджено в частині визначення заходів впливу за порушення, які будуть виявлені Національним банком України під час таких перевірок.

Досі відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» [13] до банків, небанківських фінансових установ, національного оператора поштового зв'язку, які мали генеральні ліцензії Національного банку України на здійснення валютних операцій застосовувалися міри відповідальності за порушення вимог валютного законодавства виключно у вигляді штрафів, які накладалися незалежно від значущості порушень та могли становити від 25% до 125% суми операцій, а також у вигляді анулювання генеральної

ліцензії Національного банку України на здійснення валютних операцій.

У питанні застосування міри відповідальності за порушення вимог валютного законодавства не передбачалася можливість обирати міру відповідальності адекватно вчиненому порушенню. І фактично міра відповідальності у вигляді штрафу, який накладався на уповноважену установу - агента валютного нагляду міг бути неспівмірним вчиненому порушенню і сягати 125 % суми незаконної валютної операції.

При цьому, рішення про накладення штрафу на уповноважену установу - агента валютного нагляду приймалось одноосібно:

- у випадку прийняття рішення про застосування санкцій до 50 000 доларів США - директором структурного підрозділу центрального апарату Національного банку України, до компетенції якого належало здійснення валютного контролю за банками, іншими фінансовими установами, національним оператором поштового зв'язку, або уповноваженою особою Національного банку України, яка здійснювала загальне керівництво таким структурним підрозділом Національного банку України;

- у випадку прийняття рішення про застосування санкцій до 100 000 доларів США - Головою Національного банку України чи уповноваженою особою Національного банку України.

У випадку прийняття рішення про застосування санкції у вигляді позбавлення генеральної ліцензії Національного банку України на здійснення валютних операцій, застосування штрафу, що перевищує суму (вартість),

еквівалентну 100 000 доларів США, такі санкції застосовувались виключно на підставі рішення Правління Національного банку України.

З введенням в дію нового валютного законодавства кардинально змінилися підходи у питанні відповідальності за порушення вимог валютного законодавства.

В порівнянні із старим валютним законодавством з'явилися нові види заходів впливу, які Національний банк України може застосовувати до уповноважених установ - агентів валютного нагляду за порушення ними вимог валютного законодавства, а саме:

- письмове застереження;
- обмеження, зупинення чи припинення здійснення небанківською фінансовою установою, оператором поштового зв'язку окремих видів валютних операцій;
- зупинення, відкликання (анулювання) ліцензії Національного банку України на здійснення валютних операцій [10, 12, 14, 15].

У Національного банку України у разі виявлення порушень валютного законодавства з'явилося право вимагати від уповноважених установ - агентів валютного нагляду, дотримання вимог валютного законодавства. Цей захід, який втілюється Національним банком України через механізм пред'явлення до уповноваженої установи - агента валютного нагляду письмової вимоги не є заходом впливу, але є своєрідним засобом реагування з боку Національного банку України на виявленні порушення валютного законодавства.

Порядок застосування заходів впливу у тому числі розмір штрафних

санкцій для банків, небанківських фінансових установ, операторів поштового зв'язку, які отримали ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій, встановлюється Національним банком України.

При обранні певного заходу впливу, а також його розміру (у випадку накладення штрафу на банки) застосовується ризик-орієнтований підхід, який ґрунтується та враховує такі критерії як: суттєвість порушення (сума валютної операції, проведеної з порушенням вимог валютного законодавства, відповідні дії банку, що спричинили порушення, систематичність порушення, а також кількість виявлених порушень (по всіх або більшості (більше половини) питань щодо дотримання вимог валютного законодавства, що підлягали перевірці), що свідчить про те, що у банку не побудована ефективна система валютного нагляду.

В частині штрафів до банків суттєвими вважатимуться порушення (крім звітності) на значні суми (одна незаконна валютна операція на суму від 1 000 000 гривень або загальна сума незаконних валютних операцій на суму від 10 000 000 гривень). Розміри штрафів за такі порушення коливатимуться в межах до 400 000 гривень (порушення на значні суми) і залежатимуть від певних критеріїв (зокрема, систематичність, суми незаконних валютних операцій). За несуттєві порушення (порушення на незначні суми) розмір штрафу не перевищуватиме 50 000 гривень.

Іншими суттєвими порушеннями, зокрема, є відповідні дії банку, що

призвели до неможливості виконання Національним банком України своїх наглядових функцій. Штраф за такі порушення сягає у максимальному розмірі до 1 000 000 гривень.

Такими суттєвими порушеннями є:

- ненадання банком доступу уповноваженим працівникам Національного банку України до систем автоматизації банківських операцій під час виїзної перевірки дотримання валютного законодавства, інформації/документів про валютні операції, а також пояснень щодо проведених валютних операцій;

- неподання, подання не в повному обсязі, подання недостовірної інформації/ документів про валютні операції/їх копій (уключаючи в електронному вигляді), подання документів про валютні операції/їх копій (уключаючи в електронному вигляді), у яких неможливо прочитати всі написані в них відомості, що необхідні для виконання Національним банком України функцій валютного нагляду, у тому числі на запит Національного банку України;

- неподання, подання не в повному обсязі, подання недостовірної інформації, визначеної в нормативно-правовому акті Національного банку України, що встановлює порядок валютного нагляду за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів, Національному банку України;

- невиконання банком інших вимог нормативно-правових актів Національного банку України щодо проведення перевірки.

Суттєві порушеннями в звітності визначені окремо для показників в грошовій та негрошовій формі. За всі виявлені суттєві порушення в звітності передбачено штраф до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що в перекладі на грошовий еквівалент, виходячи з норм податкового законодавства, складає 17 000 гривень, а за порушення в звітності, які не є суттєвими, штраф взагалі не накладається. Критерієм суттєвості в цьому випадку є:

- допущення помилки в будь-якому показнику, який виражений не в одиницях валют, в інформації (статистичній звітності) про валютні операції за звітний період за умови, що цей показник пов'язаний з конкретною сумою валютної операції та якщо ця сума (в еквіваленті) дорівнює чи перевищує розмір, установлений для фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу відповідно до вимог законодавства з питань фінансового моніторингу;

- допущення помилки в кількісному показнику, який виражений в одиницях валют, в інформації (статистичній звітності) про валютні операції за звітний період, за умови, що така помилка призвела до зміни розміру цього показника на 5 і більше відсотків, але не менше ніж на суму (в еквіваленті), що дорівнює чи перевищує розмір, установлений для фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу відповідно до вимог законодавства з питань фінансового моніторингу. Зміна цього показника розраховується як різниця між помилковим і правиль-

ним його значенням, віднесена до його правильного значення. Зазначений розрахунок здійснюється відносно кожного окремого кількісного показника.

Сума штрафу 8 000 000 гривень, але не більше 1% статутного капіталу банку, є самою великою у новому порядку. Цей штраф спрацює у тому випадку, коли в банку не побудована ефективна система валютного нагляду, що призвело до порушення по всіх або більшості (більше половини) питань щодо дотримання вимог валютного законодавства, що підлягали перевірі [14].

Поряд із можливістю застосовувати штрафи до банків Національний банк України адекватно вчиненому порушенню може застосувати менш жорсткий захід впливу у вигляді письмового застереження, або пред'явити до банку письмову вимогу щодо недопущення та/або усунення порушень вимог валютного законодавства в подальшому, або, навпаки, більш жорсткий захід впливу, такий як обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів валютних операцій.

У випадку застосування штрафних санкцій до небанківських фінансових установ, операторів поштового зв'язку (далі – установи) Національний банк України має право застосувати заходи впливу у вигляді штрафних санкцій у розмірі не більше ніж 20 відсотків суми власного капіталу відповідної небанківської установи [10].

Під час обрання конкретного заходу впливу і розміру штрафних санкцій Національний банк застосовуватиме ризик-орієнтований підхід, який вра-

ховуватиме і суттєвість порушень, вчинених установою.

Суттєве порушення установою вимог валютного законодавства - це будь-яке з таких порушень:

- невідповідність залишків готівкових коштів у касі на момент перевірки з питань дотримання вимог валютного законодавства даним звітної довідки про касові обороти за день і залишки цінностей на суму в еквіваленті понад 50 тисяч гривень;

- здійснення валютно-обмінної операції/торгівлі валютними цінностями в готівковій формі без застосування реєстратора розрахункових операцій та відображення її в бухгалтерських документах небанківської установи;

- ненадання небанківською установою доступу уповноваженим працівникам Національного банку України до систем автоматизації валютних операцій під час виїзної перевірки, інформації/документів про валютні операції, а також пояснень щодо проведених валютних операцій;

- неподання, подання не в повному обсязі, подання недостовірної інформації/документів про валютні операції/їх копій (в електронному вигляді/на паперових носіях), подання документів про валютні операції/їх копій (в електронному вигляді/на паперових носіях), у яких неможливо прочитати всі написані в них відомості, що необхідні для виконання Національним банком України функцій валютного нагляду, наприклад на запит Національного банку України;

- невиконання інших вимог нормативно-правових актів Національного банку України, що регламен-

тують порядок проведення виїзних, невиїзних перевірок, а також перевірок пунктів обміну іноземної валюти на території України.

Недостовірною інформацією /недостовірними документами про валютні операції є надана установою інформація/документи про валютні операції, що не підтверджена даними первинних документів, матеріалів перевірки, офіційних документів/інформації, отриманих від органів державної влади та з інших джерел, чи суперечить таким даним/документам/інформації.

Граничні розміри штрафів за порушення установами вимог валютного законодавства встановлено для окремих видів порушень в таких розмірах:

- до 5 відсотків розміру власного капіталу установи у випадку порушень вимог щодо торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України, проведення розрахунків за валютними операціями, порядку проведення переказу валютних цінностей, порядку транскордонного переміщення валютних цінностей, невиконання установою обов'язків валютного нагляду, невиконання запроваджених заходів захисту, порядку здійснення валютних операцій в умовах запровадження заходів захисту, а також здійснення установою валютних операцій, що потребують ліцензії Національного банку України на здійснення валютних операцій, без ліцензії та/або проведення валютних операцій не передбачених у виданій установі ліцензії;

- до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (що дорівнює 17 000 грн згідно з вимогами податкового законодавства) за порушен-

ня щодо періодичності, строків, способу та порядку подання інформації (статистичної звітності) про валютні операції, а також допущення суттєвих помилок в інформації (статистичній звітності) про валютні операції. При цьому, за порушення в звітності, які не є суттєвими, штраф взагалі не накладається. Критерій суттєвості за порушення в звітності є аналогічним тому, що застосовується і до банків;

- до 20 відсотків розміру власного капіталу установи за суттєві порушення, які полягають у створенні перешкод виконанню Національним банком України функцій валютного нагляду і які унеможливають проведення Національним банком України перевірки;

- до 1 відсотка розміру власного капіталу установи за всі факти порушень, виявлені під час проведення перевірки, у частині інформування у випадках і в порядку, установлених валютним законодавством, органу валютного нагляду про валютні операції, що не відповідають вимогам валютного законодавства;

- від 1 до 20 відсотків розміру власного капіталу установи за всі факти порушень, виявлені під час проведення перевірок, проведених протягом трьох місяців поспіль за суттєві порушення вимог валютного законодавства щодо здійснення валютно-обмінних операцій/торгівлі валютними цінностями в готівковій формі;

- від 0,1 до 1 відсотка розміру власного капіталу установи за кожен випадок порушення порядку, строків і технології виконання операцій, що встановлені нормативно-правовими актами Національного банку України,

невиконання або неналежне виконання рішення Національного банку України про застосування заходу впливу, порушення інших вимог нормативно-правових актів Національного банку України з питань валютного регулювання та нагляду [15].

Застосування заходів впливу здійснюватиметься Національним банком України з урахуванням принципу адекватності, який полягає у визначенні характеру та кількості виявлених порушень, причин, які зумовили виникнення виявлених порушень.

Ризикорієнтованість у питанні застосування заходів впливу до установ враховуватиме такі критерії як: суттєвість порушення, систематичність порушення, його малозначність, повторність (у випадку застосування до установи заходів впливу за аналогічні порушення), сума операцій, проведених з порушеннями, кількість структурних підрозділів установи, розмір її власного капіталу, негативні наслідки порушення, які, зокрема, можуть свідчити про неефективну систему валютного нагляду в установі та/або призвели до неможливості виконання Національним банком України наглядових функцій, проведення/завершення перевірки (у випадку, наприклад, недопущення працівників Національного банку України до перевірки, ненадання документів для перевірки).

Ризикорієнтованість та адекватність як основні підходи при вирішенні питання щодо застосування до установи заходу впливу забезпечуватимуть можливість застосовувати штрафні санкції різного обсягу у мінімальних розмірах або у значних в межах установлених граничних розмірів, або засто-

совувати менш суворий захід впливу як, наприклад, письмове застереження, або пред'являти до установи письмову вимогу. Або навпаки застосовувати більш жорсткий захід впливу до установи, такий як: обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів валютних операцій, зупинення, відкликання (анулювання) ліцензії Національного банку України на здійснення валютних операцій.

Так, максимальний розмір штрафних санкцій до установи може бути застосований у тому разі, якщо в установі непобудована ефективна система валютного нагляду, про що свідчить систематичність порушень (значна кількість порушень протягом певного періоду, що перевіряється), їх повторність (застосування Національним банком України за аналогічні порушення заходів впливу), негативні наслідки/ризика таких порушень як для функціонування системи валютного нагляду в установі, так і для виконання Національним банком України наглядових функцій.

Менш суворий захід впливу (письмове застереження), а також пред'явлення до установи письмової вимоги можуть бути застосовані Національним банком України за вчинення установою малозначних порушень (наприклад, таких, які носять технічний характер і стосуються оформлення/заповнення документів тощо), несистематичних, а також таких, які не несуть негативні наслідки/ризика/не свідчать про неефективне функціонування системи валютного нагляду в установі.

Новий порядок щодо застосування штрафів за порушення в звітності та-

кож враховуватиме такі критерії, як суттєвість порушення, який визначений окремо для показників в грошовій та негрошовій формі, а також враховуватиме характер порушень (наприклад їх однотипність та технічний характер). Критерій суттєвості порушення установою у звітності є аналогічним такому критерію, визначеному для банків. За порушення в звітності, які не є суттєвими, штраф взагалі не накладатиметься.

Що стосується порушень вимог старого валютного законодавства, то Закон України «Про валюту і валютні операції» не передбачає ніякого пом'якшення відповідальності за такі порушення. Так, уповноважені установи, суб'єкти валютних операцій, які до дня введення в дію Закону України «Про валюту і валютні операції» порушили вимоги Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», Указу Президента України від 27 червня 1999 року № 734/99 «Про врегулювання порядку одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів та застосування штрафних санкцій за порушення валютного законодавства» та (або) нормативно-правових актів

Національного банку України з питань валютного регулювання та контролю, несуть відповідальність, передбачену законодавством України, що діяло на день вчинення таких порушень. При цьому, рішення про застосування до уповноважених установ, суб'єктів валютних операцій заходів впливу приймається органами валютного нагляду у порядку, визначеному законодавством, що діє на день прийняття відповідного рішення [10].

Отже, рішення щодо застосування заходів впливу до уповноважених установ прийматиметься колегіальним органом Національного банку України як за порушення нового, так і старого валютного законодавства. Однак, на відміну від заходів впливу за порушення вимог старого валютного законодавства, нові заходи впливу прийматимуться адекватно вчиненому порушенню з урахуванням всебічного аналізу, зокрема, сум операцій, систематичності, причин та наслідків його вчинення.

В таблиці 1 представлена схема зміни валютного нагляду в Україні у зв'язку із введенням в дію 7 лютого 2019 року нового валютного законодавства:

Таблиця 1

Особливості зміни валютного нагляду в Україні у зв'язку із введенням в дію 7 лютого 2019 року нового валютного законодавства

	Стара система валютного нагляду	Нова система валютного нагляду
Система нагляду	Тотальний валютний контроль	Ризик-орієнтований валютний нагляд
Об'єкт перевірки	Всі питання валютного регулювання та нагляду	Тільки ті питання, що становлять зону ризику

Закінчення таблиці 1

	Стара система валютного нагляду	Нова система валютного нагляду
Валютний нагляд з боку уповноважених установ – агентів валютного нагляду	Усі валютні операції незалежно від суми операції та ризиків; Складання письмового висновку як за кожною операцією, так і за договором	Спрощений валютний нагляд за валютними операціями до 150 тисяч гривень; Більше уваги значним та сумнівним операціям; Скасовано вимогу щодо складання письмового висновку як за кожною операцією, так і за договором; Скорочено перелік індикаторів сумнівних операцій під час здійснення валютного нагляду (фінансова допомога, за рахунок якої здійснюється операція)
Вимоги до документів	Стандартний перелік документів; Стандартні вимоги до всіх документів	Підвищені вимоги до документів щодо значних та сумнівних операцій; Менше уваги прозорим, незначним операціям пересічних громадян та реального бізнесу
Пріоритети у валютному нагляді	Будь-яка операція	Операції на значні суми і суттєві помилки у звітності
Заходи впливу	Письмове застереження; Штраф; Анулювання генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій	Письмове застереження; Штраф; Обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів валютних операцій; Зупинення, анулювання ліцензії (тільки для небанківських фінансових установ, операторів поштово-го зв'язку)
Розміри штрафів	Від 25 % до 125% від суми незаконної валютної операції, а у випадку невиконання функцій валютного нагляду штраф до банків обмежується сумою 1 % від розміру статутного капіталу банку; До 17 000 гривень за порушення у звітності	До 400 000 гривень за суттєві порушення (для банків); До 1 000 000 гривень за перешкоджання перевіркам (для банків); До 50 000 гривень за несуттєві порушення (для банків); До 17 000 гривень за порушення у звітності (як для банків, так і для інших небанківських установ); До 8 000 000 гривень за порушення у більшості питань перевірки (для банків), але не більше 1 % статутного капіталу банку; До 5 % власного капіталу небанківської установи за порушення вимог щодо торгівлі, розрахунків, переказу, переміщення валютних цінностей, заходів захисту; До 20 % власного капіталу небанківської установи за суттєві порушення вимог щодо валютного нагляду, а також інші суттєві порушення щодо здійснення валютно-обмінних операцій; До 1 % власного капіталу небанківської установи щодо недотримання вимог стосовно інформування органу валютного нагляду про незаконні валютні операції; До 1 % власного капіталу небанківської установи за порушення порядку, строків і технології виконання операцій, а також невиконання рішення Національного банку України про застосування заходів впливу. Сума штрафу не повинна перевищувати 20 % власного капіталу небанківської установи
Порядок застосування заходів впливу	Одноосібно, автоматично без можливості обирати захід впливу	Колегіально, адекватно вчиненому порушенню

Висновки. Нова система валютного нагляду створює умови для побудови уповноваженими установами – агентами валютного нагляду нової ризик-орієнтованої системи валютного нагляду за клієнтськими операціями, що дозволить послабити валютний нагляд і вимагати мінімум документів щодо більшості операцій пересічних громадян і реального бізнесу, які не мають ознак сумнівних операцій і є незначними. Вона чітко окреслює зони уваги для уповноважених установ – агентів валютного нагляду і дозволить їм відрізнити сумнівні операції від всіх інших та концентрувати увагу ризикових, сумнівних, значних операціях.

Нова система валютного нагляду з боку Національного банку України за уповноваженими установами – агентами валютного нагляду є ризик-

орієнтованою, яка дозволяє адекватно реагувати на виявлені порушення.

Валютний нагляд за новими правилами кардинально відрізняється від старого валютного контролю та буде гнучкішим, ризик-орієнтованим та направленим, насамперед, на упередження порушень, які несуть значні негативні наслідки.

Кінцевою метою Національного банку України залишається поступове зняття всіх валютних обмежень і перехід до режиму вільного руху капіталу.

Довгоочікуваний перехід від старого, репресивного та тотального валютного контролю до свободи проведення валютних операцій без обмежень підтверджує спроможність України бути частиною Європи.

Список використаної літератури

1. Боришкевич О.В. Валютне регулювання і валютний контроль: навчальний посібник. Київ. КНЕУ. 2008. 396 с.
2. Науменко С. В., Міщенко В. І. Валюта і валютна політика: Київ. Знання. 2010. 82 с.
3. Дзюблюк О. В. Валютна політика: Підручник. Київ. Знання. 2007. 422с.
4. Бутук О. І. Валютно-фінансові відносини: навчальний посібник. Київ. Знання. 2006. 349 с.
5. Веріга Г. В. Валютний ринок України: проблеми і перспективи регулювання: Монографія. Донецьк, Ноулідж (дослідницьке відділення). 2013. 323 с.
6. Боринець С. Я. Міжнародні валютно-фінансові відносини: підручник 4-те видання перероблене і доповнене. Київ, Знання. 2004. 409 с.
7. Шевчук О.А. Державний фінансовий контроль: навчальний посібник. Київ. УБС НБУ. 2014. 418 с.

8. Іванова І. Державний фінансовий контроль. Парадигми розвитку: монографія. Київ. Академвидав. 2010. 168с.
9. Любенко А. М. Концептуальні засади державного фінансового контролю відповідно до міжнародних стандартів: монографія. Київ. УБС НБУ. 2014. 406 с.
10. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21.06.2018 р. № 2473-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 30.
11. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 29.
12. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 5 – 6.
13. Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 р. № 15-93. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 17.
14. Положення про застосування Національним банком України заходів впливу: Постанова Правління Національного банку України від 17.08.2012 р. № 346. Офіційний вісник України. 2012. № 72.
15. Положення про валютний нагляд: Постанова Правління Національного банку України від 03.01.2019 р. № 13. Офіційний вісник України. 2019. № 13.